

מתוך הסרט 'סאלח שבת', 1964

פה זה ארץ ישראל

'המעברה', סברו הראשון של שמעון בלס שנפטר לפני כחודש, הקדים לגעת בנקודה שתהפוך לסוגיה מרכזית בחברה הישראלית

|| שער בנפשך: אותן מילים שהיו אכנים כבודות ואטומות, פתאום מתפצחות הן ומ' גלות את תוכנן, והנה הן מילים רגילות'. המשפט הזה הוא אחד ממשפטי המפתח ב'המעברה', רומן הביכורים של שמעון בלס, שנפטר לפני כחודש בגיל 89. השפה העברית מתוארת כאן כאכנים מרתיעות שיש לפצח – עד שיהפכו ממחסום לכלי עבודה מוכר, מועיל, יומיומי.

לא רק הדמויות מדברות כאן ביניהן. גם הספר והסופר פונים לקוראים ומבקשים להבהיר: הרומן

הזה, שפורסם ב-1964, הוא תוצר של מאבק מודע להשתלט על העברית. כשפה ספרותית וככלי תק' שורת, ככלי מחשבה, דמיון ומאמץ אסתטי. כלים שבלעדיהם לא היה בוקע לתוך הספרות הישרא' לית הרומן הראשון וכנראה החשוב ביותר שמנסה להפוך את המעברה ממקום ממש – שאליו נזרקים אנשים ככוח ההיסטוריה, הפוליטיקה, התפוכות שלטון ומלחמות – למקום ספרותי.

בלס הוא מקרה עקבי ובולט של סופר ישראלי שסירב להפריד מבחינה תרבותית בין העברית והערבית. ערבית הייתה השפה שבה התבסס קודם כל ככותב צעיר, לפני ואחרי המעבר מעיראק לישראל, וגם השפה שבה התמחה כחוקר ספרות. הכתיבה של בלס, הדמות האינטלקטואלית שלו, מחייבות לתאר אותו כמושגים של ביקורת ואח' רות. אבל דווקא היום, במבט לאחור, רומן הבי' כורים שלו מראה שבלס נגע בזמן אמת בנקודה רגישה שתלך ותהפוך לסוגיה מרכזית במחשבה על ספרות ישראלית. 'המעברה', במילים אח' רות, מוכיח שאפשר מצד אחד להחזיק בתפיסה אידיאולוגית ופוליטית מנוגדת לקונצנזוס, ומצד שני, להיות לגמרי מעורבן ומחובר לרוח הזמן.

באותה שנה שבה התפרסם הרומן יצא לאקר' נים גם הסרט 'סאלח שבת' של אפרים קישון. אחד להיטי הגדולים של הקולנוע הישראלי עד היום, שגם הוא, כמו 'המעברה', ממוקד בעימות שבין

עולה מזרחי לממסד הציוני ולאשכנזים כמעמד שליט. 'המעברה' שייך לעולם אחר לגמרי מבחינה פסיכולוגית, סגנונית ורגשית – הוא משקף תחושה מרה, נוקבת ולפעמים טרגית ביחס למציאות שהוא מתאר – ובכל זאת, כשקוראים את הרומן הזה, התחושה דומה מאוד לצפייה בסרט קולנוע. סרט כתוב אמנם, שהקדים בעשורים את הדיון העכשווי, כאקדמיה ובכלי התקשורת, במעב'

רות כתופעה היסטורית. ספר-סרט שחזה את התפקיד המכריע שהיה לעידן המעברות בשנות ה-50 וה-60

יוני ליבנה

בהיווצרותה של "מזרחיות", כנקודת מבט פוליטית וקיומית ולא רק כמעמד בתוך החברה הישראלית. מותו של בלס הזכיר וחיידר את מקומו יוצא הדור פן והמשפיע ביחס לתרבות הישראלית, כמי שהציע אלטרנטיבה לאופן הממסדי והמקובל שבו רובנו תופסים את החיים כאן, בישראל, כאשר מדברים וכותבים עליהם בעברית. העיתונים הזכירו בהקשר הזה את המושג "יהודי ערבי" – שהפך למעין כר' טיס ביקור לעמדה הפוליטית-תרבותית של בלס, להגדרת הזהות שלו שדחתה את הניגוד הציוני בין יהודים וערבים, והקדימה את הדיון הביקורתי בהיות מזרחית, עשורים לפני שעמד במוקד של תוכניות טלוויזיה ומוספים לספרות. מצד שני, בלס התקומם נגד ההיגיון הנושק לגזענות שממקם סופרים כמוהו כמעין גטו של ספרות מחאה עדתית, כאילו מדובר בתת-קבוצה נפרדת בתוך הספרות הישראלית.

מבחינה עלילתית 'המעברה' מאורגן סביב המאמץ החוזר להקים ועד לאנשי מעברה בשם 'אוריה', לא רחוק כנראה משכונת התקווה. ועד, כלומר, נציגות מול המוסד הישראלי.

דבר שיהפוך אוסף אנשים ומשפחות שרחוקים יחד בדו-קיום כפוי, בשכונות טובה או בעינות – לציבור פוליטי. הרעיון להקים ועד מקבל תאוצה בע' קבות אטון שמקדים את הווה הרומן: רופא ישראלי מסרב להיכנס למעברה

ולטפל באישה יולדת. במקום שאמבולנס ייקח אותה לחדר יולדות, היא מגיעה באיחור לבית החולים, ובסופו של דבר יולדת תינוק מת. ולא בפעם הראשונה בחייה בישראל, מקום שמבטיח לעולים חיים מודרניים, משופרים.

כמו הדמויות בספר שמוזעזעות מהמקרה הזה, גם לקוראים לוקח זמן להבין את המטפורה הפוליטית-ספרותית הזאת. את ההקבלה בין די' מוי הלידה לניסיון להוליד ולייצר תודעה וארגון פוליטיים. אבל בשני המקרים, בתוך המעברה וב' תהליך הקריאה, הלידה הזאת בכל זאת מתגבשת. לרוב, הספר ממוקד בדמויות גבריות מהמעב'

רה וכתהליך הנפשי והפוליטי שהם עוברים. אבל היום אפשר לראות גם את המקום המיוחד ששמור בדומן לדמות הנשית הבולטת בו, שמתגוררת דווקא מחוץ למעברה, לכאורה בתנאים משופ' רים: בדירה בשכונה, אולי שכונת התקווה, ולא בכדון או באוהל. אבל הרמות הזאת נושאת על גבה דרמה שוות ערך למאבק הקבוצתי שמתגבש בתוך המעברה. היא צריכה לדאוג לאשפוז של אביה פגוע הנפש, לייצר עתיד לעצמה ולאחיה הקטנים. לעבוד ולהשכיל. היא צריכה להשתלט על השפה המקומית. לא רק על העברית כשלעצמה, אלא על שפת הכוח, השינוי, הנוכחות: ללמוד להשפיע על רשויות הרווחה, לבקש צורה מהסביבה המיידית שלה, לבטא

עוד 3 ספרים של שמעון בלס

חורף אחרון <

1984

סולו < 1998

בגוף ראשון <

2009

בגלוי משיכה לבחור שהיא מאוהבת בו.

לכאורה, הדמות הביישנית והרגישה הזאת משרתת את צורת הסיפור הפנורמית של בלס ואת השאיפה לתאר דרך מבטים שונים מצב מורכב אחד מבחינה מעמדית וחברתית. בפועל, הרגעים שמוקדשים לה מאותתים על ההזדהות של בלס עם הדמות הסינדרלית הזאת. על הקשר העקרונות בין המאבק הפרטי שלה – למאבק של הספר עצמו להיכתב, להיחלץ, לצאת לתחום הרבים.

'המעברה' הוא לכאורה ספרות מגויסת, שמ' צהירה על עצמה ככזו. אבל הקריאה בו היום מבהירה שבלס – עם הרקע הקומוניסטי, העיתור נאי והאקטיביסטי שלו, בישראל ובעיראק – היה מוכן להעמיד בחזית רעיון שסופרים אחרים אינם מודעים לו, או מגסים לעקוף אותו: כל ספרות היא גם תוצר של מתיחות פוליטית. כל כותב וכותבת משתמשים בכמה הספרותית וממירים את ראיית העולם שלהם למציאות אמנותית.

בלס היו הישגים מגוונים ואחרים בהמשך הדרך, עם התפתחותו כחוקר וכאי' ספרות. 'המ' עברה' שב נדפס ב-2003, כחלק מטריולוגיה בשם 'תל'אביב מזרח'. מי שיחזור אל הספר הזה ימצא שם היום רגע מעניין וחשוב שבו העיניים נפקחות לאחד התהליכים הספרותיים והפוליטיים הבר' לטים שיעסיקו את החברה הישראלית, 55 שנה לפני שתגלה את אמריקה בסדרות טלוויזיה כמו

'מעברות' או 'סאלח', פה זה ארץ ישראל'.